

Шкраб'юк В.С.

*кандидат психологічних наук, викладач,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ВІКТИМНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Поведінка людини за своєю природою може бути не тільки злочинною, але і віктимною, тобто небезпечною для неї самої, ризикованою, необдуманною, і, відповідно, при певних ситуаціях може стати причиною для скоєння злочину. Віктимність найчастіше проявляється у різних сферах життєдіяльності людини, особливо в кримінальних, екстремальних та складних ситуаціях, пов'язаних із небезпекою, фізичним та психічним насиллям, зокрема, у міжособистісних стосунках.

Аналізуючи дану проблему, А.Л. Репецька виділяє чотири різновиди віктимності особистості [2, с. 79-81]:

- віктимогенна деформація особистості як сукупності соціально-психологічних властивостей індивіда, пов'язаних з несприятливими особливостями соціалізації та соціальної адаптації;

- професійна (рольова) віктимність як об'єктивна в даних умовах характеристика соціальної ролі людини, не залежно від її особистісних властивостей, яка підвищує небезпеку посягань тільки в силу виконання цієї ролі;

- вікова віктимізація як біофізична особливість людини. Мова йде про підвищений ризик віктимізації людей, які мають інвалідність і деяких вікових груп населення;

- «віктимність – патологія», віктимність як наслідок патологічного стану особистості, психічного захворювання, дефіцитарності аналізаторів зору та слуху та інших тяжких соматичних розладів.

Для вивчення процесів віктимізації особистості необхідно, перш за все, проаналізувати чинники, які її детермінують. Це можуть бути як внутрішні віктимогенні чинники – особистісні та поведінкові характеристики потерпілих, так і особливості зовнішнього середовища, в першу чергу, передкримінальних ситуацій.

Внутрішні віктимогенні чинники найбільш тісно пов'язані з особистістю потерпілого. Вони виступають як такі види віктимності, які самі по собі детермінують процес віктимізації, коли наявність у

потенційної жертви певних властивостей та якостей достатньо для її віктимізації незалежно від поведінки.

В якості основних суб'єктивних передумов віктимізації особистості, на думку Н.І. Бумаженко є індивідуальні особливості особистості. Автор наголошує, що віктимізація людини залежить від темпераменту та інших характерологічних властивостей, від генетичної схильності до саморуїнливої та девіантної поведінки. На особистісному рівні схильність до того, щоб стати жертвою тих чи інших несприятливих умов соціалізації, залежить від таких особистісних характеристик, як рівня стійкості та гнучкості людини, розвинення в неї рефлексії, саморегуляції, її ціннісні орієнтації, особливості самоствавлення, здатність переносити фрустрацію і стрес, кризові ситуації [1, с. 22-24].

На основі вивчення характеру та особливостей прояву особистісних якостей, які визначають індивідуальну віктимну схильність, В.Д. Ривман виділяє декілька типів потерпілих [2, с. 105-106]:

- універсальний (універсально-віктимний) тип. До цього типу відносяться особи, які володіють яскраво вираженими особистісними рисами, що визначають їх високу потенційну вразливість у відношенні до різних видів злочинів. Це люди, які володіють віктимогенними схильностями, реалізація яких можлива в ситуаціях різних злочинів. Жертви цього типу можуть характеризуватися як типовою для них активністю віктимної поведінки, так і пасивністю.

- вибіркового (вибірково-віктимний). До цього типу відносяться особи, які володіють високою вразливістю у відношенні до певних видів злочинів. Віктимна схильність може зумовлюватися типовими формами поведінки у поєднанні з характером конфліктних ситуацій.

- ситуативний (ситуативно-віктимний тип). Потерпілі цього типу володіють середньою потенційною віктимністю та стають жертвами винятково в результаті збігу ситуаційних чинників, небезпека яких виявилася для них нездоланною.

- випадковий (випадково-віктимний) тип. Жертви цього типу стають такими в результаті випадкового збігу обставин.

- професійний (професійно-віктимний) тип. Віктимність потерпілих цього типу пов'язана з їх професійною діяльністю.

Віктимна особистість характеризується заниженою самооцінкою, нездатністю чи небажанням відстоювати власну позицію і брати на себе відповідальність за прийняті рішення в

проблемних ситуаціях, надлишковою готовністю приймати позицію іншого як безсумнівно правильну, неадекватною тягою до підкорення, невиправданим почуттям провини.

Варто зазначити, що не існує вроджених жертв. Але набуті людиною фізичні, психічні та соціальні риси та ознаки можуть зробити її схильною до віктимної поведінки. Поте, якщо людина усвідомлює можливість стати жертвою злочину, то може засвоїти певну поведінку, яка дозволить протистояти загрозі.

Список використаних джерел:

1. Бумаженко Н.И. Виктимология: [учебно-методическое пособие] / Н.И. Бумаженко. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2010. – 115 с.
2. Репецкая А.Л. Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике / А.Л. Репецкая. – Иркутск, 1994. – 102 с.
3. Ривман Д.В. Криминальная віктимологія / Д.В. Ривман. – СПб: Питер, 2002. – 304 с.